

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE EDEBİYATIN YERİ: Metin Okuma ve İnceleme Dersi İçin Öneriler

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇAKIR*

Giriş

Atatürk, «Eğitimidir ki bir ulusu özgür, şanlı ve yüksek bir toplum olarak yaşatır; eğitimin yokluğu ise köleliğe, yoksulluğa düşürür.» sözüyle bir ölçüde de olsa Osmanlı toplumundaki çöküşün ve yıkımın nedenini tanımlamış; cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte girilen sosyal ve kültürel formlarla yeni kuşaklar yetiştirmeye yönelik eğitim atılımlarının nedenini açıklamıştır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sırasında yürütülen eğitim atılımları sırasında edebiyattan ve sanatçılardan sürekli olarak «sosyal fayda» beklenmiştir. Dil ve edebiyat eğitimiyle de yakinen ilgilenen Atatürk, bir eğitim programcısı gibi çalışarak bu konuda da Milli Eğitim Bakanlığı'na yol göstermiş; uyarılarda bulunmuştur (1).

Dil ve edebiyat sorunlarına gösterilen bu yakın ilgi sonucu ilkokuldan üniversiteye kadar bütün öğretim kurumlarında Türkçe ve edebiyat eğitimine ağırlık verildi (2). Nitekim, Atatürk'ün

(*) Eğitim Fakültesi

(1) Bkz. C. Kavcar. «Atatürk'ün Dil ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri». Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri. Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını, 1981, s. 153.

(2) Bkz. E. Kantemir. Türkiye'de Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi. İstanbul 1978, s. 4 ve ötesi.

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ni kurarken Türk Dili ve Edebiyatının derinlemesine incelenmesini düşünmesi; diğer dil ve edebiyat dallarının da ulusal eğitimde birer amaç değil araç olarak kullanılmasını arzulamış olması, çok anlamlı ve zamanın ötesinde bir görüştür (3).

Yabancı dil öğrenen kimseler, kültürler arası köprüler kuran, ülkesinin kültürüne bir başka disiplinin bakış açısından bakabilen, ama bakışları bu ülke ve kültürden hiç kopmayan aydınlar olarak düşünülür (4).

Bu temel görüşten hareketle, **Yabancı Dil Öğretiminde Edebi Metinlerin Kullanımı** bir başka ifade ile **Edebi Metinlerin Yabancı Dil Öğretimindeki Yeri ve Önemi** bu çalışmanın konusunu oluşturacaktır (5). Burada belirtilen görüşler sadece Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü'ndeki dil öğretimi çalışmalarını kapsamayıp, ulusal ve uluslararası alandaki dil öğretimi çalışmalarına da bir paralellik arz etmektedir (6).

Neden Metin Okuma

Edebi metinlerin yabancı dil öğretiminde kullanılması aşağıdaki amaçlara yönelik olarak gerçekleştirilebilir:

- Öğrencilerin dil düzeylerinin geliştirilmesi: Bu aşamada öğrencilerin okuma-anlama ve konuşma becerilerinin geliştirilmesi söz konusu olur. İşitme-anlama ve yazılı anlatım becerilerinin geliştirilmesi de ihmal edilmez.
- Dili öğretilen ülkelerin kültürel varlıkları ve toplumsal yaşantıları hakkında bilgi aktarmak için metin okuma ve inceleme dersi gereklidir ve bu derste edebî metinler incelenir.
- Edebiyatın eğitici yönünü ortaya koyma ve bundan yararlanmak için metin inceleme dersinde edebî metinler kullanılabilir (7).

(3) G. Aytaç. «Türk Germanistiğin Görevleri». Edebiyat Yazıları I. Ankara: Gündoğan, 1990, s. 149.

(4) Bkz. Aytaç, s. 149.

(5) Bu çalışmada Almanca'nın yabancı dil olarak öğretilmesi esas alınmıştır.

(6) Burada kendi bilgi ve düşüncelerimizi ifade etmekle yetiniyor, farklı düşünen araştırmacılarla polemığe girmek istemiyoruz.

(7) Riehme bu konuya pek çok yerde dikkat çekiyor. Bkz. J. Riehme. «Zur Arbeit am literarischen Text im Fremdsprachenunterricht». Deutsch als Fremdsprache 1/1975, s. 3.

«Dilin doğru ve güzel kullanımı, özgün edebî metinler yoluyla ortaya koyulabilir» (8).

Günümüzde artık hiç kimse, yabancı dil öğretiminde metin incelemesi yapılması gereğini yadsımıyor. Ancak tartışmalar incelenecek metinlerin niteliği ve niceliği konusunda yoğunlaşıyor. Bizce burada kullanılacak metinler şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Ders kitabı niteliğindeki: Bunlar genellikle gazete, dergi, broşür, meslekî yayınlarla diğer ders kitaplarından alıntılar yapılarak hazırlanan ders materyalleri niteliğindedir.
- Özgün yayınlar: Basın, edebî nitelik taşıyan eserler ve bunlardan yapılan alıntılar.

Yabancı dil dersi için, yukarıda belirtilenlerden ders kitabı niteliğinde olanlar en yaygın olarak kullanılanlardır. Bunların yanında öğrencinin dil düzeyinin gelişimine paralel olarak, dersin durumuna göre uygun metinler de kullanılabilir (9).

Bizce bu amaçla kullanılan kitaplar genellikle geleneksel ders kitabı metinlerini içeriyor. Basınla ilgili olanaklar, o anda ulaşılabilen herhangi bir Almanca gazeteden alınıyor. Bunun dışında belli zaman dilimleri içinde yayınlanan dergiler (Scala vb.) de dil dersinde materyal olarak kullanılabilir.

Bizim önerdiğimiz ders materyali ise öğrencinin eline «manuskript» halinde verilmeli ve mümkün olduğunca çok Alman yazarın eserini içermeli. Tabii ki diğer Almanca eserler de milliyet farkı gözetmeksizin ders programına dahil edilmeli (10).

İki yıldan itibaren okutulan «Metin Okuma ve İnceleme» dersi genellikle okuma-anlama becerilerinin geliştirilmesine yönelik olarak işleniyor. Bu derste ele alınan konular içeriklerine göre belirlenen zaman sürelerinde ele alınıyor. Hangi metnin hangi dönem okutulacağı konusu ise tamamen dersi veren öğretim elemanına bırakılıyor. Bizde eksikliği hissedilen ders notları ise dö-

(8) E. Riesel. Etistik der deutschen Sprache. Moskau 1939, s. 40.

(9) Yabancı dil öğrenen öğrencilerin özgün metinleri okuyabilmeleri de özel bir motivasyona bağlıdır.

(10) Oluşturulacak bu tür bir eserde her ülke ve görüştürme yazara yer verilmesi, öğrencilerin kişilik gelişmelerine ve evrensel düşünce düzeyine ulaşmalarına yardımcı olacağı kanısındayız.

nem başında ve sonunda öğrenciye ulaştırılmıyor. Ders notları yukarıda da açıklanan ölçütlere uygun olarak ve zorluk-önem derecelerine göre düzenlenerek dönem başında öğrenciye verilmektedir.

Metin Seçimi

Seçilen metinler (roman, öykü vb.) uzun olursa extensiv okumaya elverişli olurlar, ancak ders içinde intensiv inceleme ve analize uygun olmazlar. Bu tür eserlerde yapılacak özetler, kısa alıntılar eserin içerik ve konusu hakkında -belki bir parça da üslup yönüyle- öğrenciye fikir verecektir. Bu nedenle, seçilen metinlerin uzun olması öğrencilerde bazen motivasyon eksikliğine neden olabilecektir. Bu tür sakıncaların önlenmesi için ders metninin on sayfadan daha fazla olmaması gerektiği inancındayız (11).

Oluşturulacak manuskript ileriki aşamalarda ders kitabı içeriği olarak çok yönlülük gösterebilir. Ama bu çok yönlülük gayreti içinde özgün metinlerin dillerinin hafifletilmesi, öğrencinin dil düzeyine indirgenmesi gibi düzenleme çalışmalarından özellikle kaçınılmalıdır. Çünkü, bizce yabancıların elinden çıkan eserler, Alman dilinin ustaları elinden çıkmış eserlere göre daha az ilginç olur ve öte yandan özgün ve orijinal metinler daha fazla etkili olur. Bu duruma dikkat edilmemesi durumunda bazı çok önemli edebî eserlerin -belki gereğinden de fazla bir şekilde- sadeleştirilerek basım yayını gündeme gelebiliyor. Sadceleştirilmiş eserin özgün esere göre ne denli etkileyici ve ne denli yeterli olabileceğini ise burada tartışmak istemiyoruz.

Pransip olarak hiç bir edebî türe ön yargı ile yaklaşmıyoruz. Artık kısa öyküler, röportajlar, fıkralar, basın metinleri, vd. yabancı dil dersinde eşit dağılımlarla kullanılabilir. Lirik -prosa ayırımı da artık gerilerde kaldığı için derslerde bu konular da ihmal edilmemelidir. Ancak şiirlerin anlaşılabilirliği konusuna dikkat etmek de ayrı bir ön koşul olarak kabul edilmelidir (12).

Dil dersinde işlenecek metinlerin özellikle güncel dili içermeleri beklenir. Bize göre bu bir derecede zorunluluktur da... Bu

(11) Eserlerin kapsamlarının geniş tutulması konusunda farklı düşünen uzmanlar da mevcut. Bkz. H. Schwatz. «Didaktische Überlegungen zur Durchführung von Textreihen im fremdsprachlichen Literaturunterricht der Sekundarstufe II». Zeitschrift für Literatur und Linguistik, 9-10/1972, s. 116.

(12) Bu konuyla ilgili olarak Brecht'in epik şiirleri akla gelebilir.

nedenle belli edebî öneme sahip eserler (Thomas Mann, Bobrowski'nin bazı eserleri, Kunert vd.) yabancı dil öğretimi derslerinde kullanılmayabilirler. Bu durumda, işlenen edebî metinlerin vermek istedikleri mesajın bütünlüğü kaçırılmamış olur. Ancak bunun beraberinde getirdiği bir olumsuzluk da öğrenciye verilecek antolojik edebiyat bilgilerinin kısmen de olsa eksik kalmasıdır.

Yabancı dil öğretiminde kullanılan edebî metinler amaç değil, araç niteliğinde kullanılacak olduklarından ders için seçilen eserler öncelikle yirminci yüzyıldan sonraki döneme yayılmalı ve arada da klasiklerden (Söz gelimi Goethe'nin şiirlerinden) de yararlanma yoluna gidilmelidir. Derste klâsik parçalara ağırlık verilmesi durumunda, öğrenciler dil düzeylerine uygun olmaması nedeniyle etkin bir katılım göstermeyebilirler ve ders monoton bir havaya girer...

Çağdaş Alman Edebiyatının sınırlarının oldukça geniş olması, zengin bir görünüm arz etmesi yukarıda belirtilen sınırlandırmanın getireceği olumsuzlukları büyük ölçüde ortadan kaldırabilir ve dil öğretiminde etkin bir rol üstlenebilir.

Uygulanacak Öğretim Yöntemleri

Öğrenciler için oluşturulacak ders notlarına alınan metinlerin yorumları ve sözcük açıklamalarına yer verilmemeli, arka bölümde ise yazarların kısa özgeçmişleri ile bir kaynakça düzenlenmelidir. Bunlara ek olarak hazırlanabilecek rehber kitapçıklara ise metin analizi için olası hareket noktalarını, dil üslûp ilişkilerini ve alıştırmayı yapmak için gerekli olan açıklamaları koymak gerekebilir. Metinler derste işlenirken aşağıdaki kıstaslar ölçüt olarak alınabilir (13).

Eserle ilgili tartışma, öncelikle eserin ve yazarının tanıtımı ile başlatılır. Bu arada başka yardımcı alanlarla ilgili bilgi verme işlemine geçilir.

Metin Okuma Dersi okuma ile başlar. Bu düşünceye göre öğrencilere, işlenecek metni evde okuyup gelmeleri önerilir. Hazırlıklı gelmeleri öğrencilerin metni şekil ve içerik yönünden anlayıp gelmeleri anlamına gelebilir (14). Şekil yönü deyince ilk olarak

(13) Bu kıstaslar E. Riesel'in dilbilimsel üslûp analizi üzerine kuruldu.

(14) Ders içi aktiviteler ve öğretim yöntemleri için bkz. B. Kast. *Literatur im Unterricht: Methodisch-didaktische Vorschläge für den Lehrer*. München: Goethe Institut, 1984, s. 206..

akla gelen eserin dilsel yönü ile edebî yönü olur. İçerik yönü ise, eserin işleniş biçimidir. Öğrenciler buna göre eser hakkındaki görüşleri ile eserin kendilerinde yaptırdığı çağrışımları ifade edebilirler. Bu arada konudan sapmaları önlemek için önceden belirlenmiş metin, yorum ve analizi ölçütlerine bağlı kalmaya çalışılmalıdır (15).

İşlenecek metin yorum ve analiz öncesi öğrencilerin okuma anlama becerilerinin geliştirilmesi için okutulmalıdır. Bu okuma sınıf içi aktivite olarak sessiz ve yüksek sesle olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilir.

Okuma aşamasında öğrencilerde önemli sayılabilecek bir dil bilgisi sorununun olmadığı varsayılır. Seçilen metinler de öğrencilerin dil beceri düzeylerine uygun olur. Diğer edebî özellikleri de öğrenciler anadillerinden bilirler. Anlaşılmayan edebî ve dilsel yönler dersin akışı içinde -mümkünse- öğrencilerin katılımıyla açıklanmalıdır.

Öğrencilerle gruplar halinde yapılan çalışmalarda grup üyelerinde oluşabilecek her türlü endişe ve kaygılarla açıklanması gerekli noktalar açıklığa kavuşturulacak; öğrencilerin derse olan motivasyonları güçlenecektir. Öğretim elemanı ise öğrencilerin derse karşı olan ilgilerini her zaman canlı tutmaya gayret edecek ve onların önceden yaptıkları hazırlıkları ders öncesi ve sonrasında kontrol edeceklerdir.

Dersin işlenişine temel oluşturacak bölümler önceden açıklanmalı konuya ilişkin tartışmalar ise dersin akışı içine alınmalıdır.

Eserdeki önemli gelişmeler (olayın seyri) bölümler halinde ele alınmalı ve kısımlar halinde öğrenciye özetlettirilmesi, hatta derse tek düzelikten çıkarılarak olayın kahramanları öğrenciler tarafından canlandırılmalıdır.

Öğretmen tartışmalarda konunun içeriğine bağlı olarak dersin akışını yönlendirmeli ve «Ne zaman ne tür bir tepki alabilirim?», «Hangi tepki türü doğru olabilir?», «Dersi işleyiş biçimi başka na-

(15) Bu konuda bkz. Y. Kocadoru, Wege zur Interpretation der literarischen Texte im Fremdsprachenunterricht an den Türkischen Universitäten. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1987. s. 114 (basılmamış yüksek lisans tezi).

sıl olabilir?» gibi sorularla sürekli olarak araştırmacı bir kişilik çizgisinde bulunmalıdır (16).

Metinlerin içeriğine yönelik çalışmalarda, metnin dilbilgisel yapısı, söz dağarcığı ve üslup özellikleri ele alınabilir (17).

Yabancı dil öğretiminde kültürel ve dilsel yapılardan kaynaklanan aktarım hatalarının yoğunluğu da incelenen metnin anlaşılabilirliğini kontrol etmek için kullanılabilir (18) ve gerekirse bu tür metinlerden çeviri dersinde yararlanılabilir.

Metinlerin içeriği ve dilsel analizi birbirinden ayrı olarak ele alınmalı, ilerki aşamalarda her ikisi için birbirini tamamlayıcı nitelikler düşünülmelidir.

Sözcük vurguları ile cümle melodileri de diğer sesel özelliklerle birlikte kontrol edilmeli, gereğince öğrencilere doğru sesel dil becerilerini kazandırmak için yardımcı olunmalıdır (19). Eser seçimi, konular ve olayların takdim biçimi ile tartışmalar (gerekirse yazılı olarak) özetletirilmeli ve üzerinde tekrar çalışılmalıdır. Bu çalışmalarda somuttan soyuta doğru bir köprü kurulmalıdır.

Çeviri becerisinin kazandırılması çalışmalarında belirlenecek metinler bu derste de gerekirse incelenmeli, öğrencilerden alınacak çeşitli çeviri örnekleri karşılaştırılarak bir sonuca varılmalıdır. Elde edilen son biçim ise -varsa- yayınlanmış bir çeviri ile karşılaştırılmalıdır.

Bu derste öğrencilerle yapılacak ortak çalışma ve kurulacak iyi ilişkiler dil becerilerinin -her iki dilde de- söz dağarcığı ve anlatım gücü çerçevesinde geliştirilebileceği kamsındayız.

(16) J. Szabo. «Bemerkungen zur Verwendung literarischer Texte im Deutschunterricht für Ausländer». Deutsch als Fremdsprache. 1976 özel sayısı, s. 181.

(17) Bkz. Kast, s. 208 ve ötesi.

(18) Bu konuyla ilgili olarak bkz. M. Dede. «Yabancı Dil Öğretiminde Karşılaştırmalı Dilbilim ve Yanlış Çözümlemesinin Yeri». Türk Dili, Aylık Dil ve Yazın Dergisi. Cilt. XLVII, Sayı: 379-380, s. 124 ve H. Göhring. «Kontrastive Kulturanalyse und Deutsch als Fremdsprache». Deutsch als Fremdsprache 1/1975, s. 80.

(19) Türkçe ve Almandadaki sözcük vurguları için bkz. K. Oturan. Der Wortakzent im Deutschen und Türkischen: eine kontrastive Arbeit. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1987 (Basılmamış yüksek lisans tezi).